

ABONNEMENT:

Pour un an 350 Piastres
Edition spécial. 500 ptrs.

ADRESSE:

«Idjtihad» Constantinople

Téléph. St. 865

XXIV ème ANNÉE

15 Fevrier 1929 No. 267

TÜRKÇE VE FRANSTZCA

İLMÎ, EDEBÎ, İKTİSADÎ, SANA'Î.

SIHÎ MECMU'A

Aboneman: Seneliği [24
nüsha]Türkiye için 2bu-
çuk, haric için 3 buçuk,
Âlâ kâğıdlısı 5 liradır.

İdarehanesi:

Cıgaloğlunda İctihad Evi

Tarihi te'sisi:

1904 — Genève

Yirmi dördüncü sene

No. 267—15 Şubat 1929

TAHLİL VE TENKİT

Pandore Kutusu

Diyebiliriz, ki rahip (Jean Meslier) nin 527 sahifelik «Akliselim» inin hülasası şu cümlede toplanmıştır:

(Her din, temelsiz bir binadır. Teoloc-ya, tabii amillerin sistem haline konmuş cehaletinden ve uzun bir hayalihamlar ve tenakuzlar mensucundan başka bir şey değildir. [1] İşte bu cehalet, bu tenakuzlar insanların asırlardan beri ibtidaî bir hayat geçirmelerine sebebiyet vermiştir. Filhakika, tarihin bir çok noktalarında cehaletin esas olduğunu görmekteyiz. Felsefe tarihini yalnız mücerret fikirlerden ibaret ad ve kurunuulâ namile sırf eski yunan felsefelerini ibtida kabul edenler bu cehalete kıymet vermektedirler. Biz, rahip Jan Melyeninde kabul ettiği bu cehalet illetinin beşerin fikrinde ibtida, olmadığı düşüncesindeyiz. Eski Mısır dinlerinin tetkikinden anlaşılmaktadır, ki ilk zamanlarda tabii hadiseler tabii bir mantıkla tetkik olunmaktaydı. Mısırın Apisi ne öküzdü, ne de öküzle temsil olunan mevhum bir ilahı. Belki eski Mısır âlimlerinin mevsimleri tayin için te'sis ettikleri hey'et ilminin bir rumuzı idi. Mısır âlimi, öküzün sapana koşulacağı zamanı tespit etmiş, buna bir isim vermek için bir yıldız bularak öküzü de bu halin ifadesi olarak göstermiştir. Halbuki, bütün dinlerde esas olan allah, ahret, çennet, cehennem ve ruh fikirleri mısır dininden gelmektedir. Tabiate uygun olan mısır dinini gayritabii şekle koyan zihniyetin cehaletten tevellüt etmediği muhakkaktır. Çünkü, fikir bir silsile takip eder. Dünyanın tabii hadiselerle idare edildiğini bilen mısır âlimleri tilmizlerinin de bulmi pek güzel bilmeleri icap itmez mi? Bu fikrin terkedilmesi siyasî maksatlardan haşıl olmuştur. İktidar mevkileri ilimle alâ-

kadar olmayan ve körkörüne itaat istiyen şahısların ellerine geçmiştir. Bunlar, her şahsî kuvvet gibi, hile ile cumhuru idare etmek mecburiyetinde bulunduklarından zamanın âlimleriyle birleşmişlerdir. Kendilerine insandan daha yüksek bir paye vermek için şahıslarında nimilahlık tevehhüm ettirmişlerdir. Bunun içindir ki Firavun allahın oğluydu. Kısra, hüdaventti, Brahma da bir allah zadeydi.

Beşer tarihini tetkik edersek, din namı verilen büyük hareketlerin hepsinde, bu ilahî mantığın enbüyük rolü oynadığını göreceğiz.

Musa, İsa, Muhammet, Buda, Konfoçyüs, Senbier, Hasan Sabah, Mevlana ve Hacı Bektaş birer cahil olmaktan çok uzaktılar. Nitekim, onların kitapları her türlü tefsirlere gelmekte ve reybi, müspet, menfi fikirler çıkarıla bilmektedir. İşte, isimlerini yazdığımız din büyükleri mefkûre ve prensip için hareket etmemişlerdi. Bilakis, hakimlik hırsı ile halkten müfekkere kuvvetini kaldırmak istemişlerdi. Hiç bir dinin felsefeye müsaade etmemesi ve kitaplarında da felsefî münakaşaların bulunmaması da bu telakkiden neş'et etmekteydi. Yalnız her yeni mantık vazının kuvvetle müdafada bulunduğu tek bir gayesi vardı: istihlâf ettiği dini tenkit ve hükümlerini red!

Garpta, din vazilerinin bu ta'biyeleri anlaşılır anlaşılmaz, aynı mantıkla mücadele yapmak mecburiyeti kabul edildi.

Rahip Jan Melye tabiate ricat taraftarlarının ateşli bir şahsiyeti olduğu gibi, (Thomas Voolston) ve (David Hum) namlarındaki ingiliz papazları da aynı fikrin müdafii idiler. Keza, (voltaire) ayorında bir çok âlimler de vardı. Bunlar, eski din vazilerinin ta'biyelerine müracaatı lâzumsuz addetmemişlerdi. Çünkü inkılâp zamanında bir ideolojinin hazırlanması lâzımdır. İrlica kuvveti din kültürünün te'siri

altındadır. Eğer inkılâpçılar, bu din kül-türünü, kendi mantıkları içinde boğma-saldı; halkın vicdanında yaşayan kıyme-tler ve şe'niyetler ortadan kalkmazdı. Müda faa edilen inkılâp fikri neşvünüma sahası bulamazdı.

Avrupa inkılâpçıları bu fikri o kadar şiddetle müdafaa etmişlerdir., ki (Nostradamus) İsaya (Donkişot), Senbiere (Sancho Pança) isimlerini vermiştir. Mamafi, bun-ların içinde rahip Jan Melye kadar tam bir şekilde din vazilerinin prensip ve şahsi-yetlerine hücum eden olmamıştır. O:

(Allah fikri, talim ve terbiyenin eseri-dir. [2]) ve allh:

(Aleddevam, yapmakla, bozmakla sonra işinden asla memnun kalmaksızın yaptı-ğımı tamir etmekle meşguldur.[3])

Fikirlerini serd ile (Milord Boling-broke) ın meşhur vecizesini hatırlata-rak, dinin, dünyaya fenalıklar aşıl原因an uğursuz. bir zih-niyet olduğunu iddea etmiştir. Rahip Jan Melyenin 192 mephase ayrılan kıta-bında bu esaslar, skolastik bir mantıkla gösterilmektedir. Yalnız 900-1000 sene evvel islâm âleminde yetişmiş olan Hasan Basrî, Hayyam, Ebülülâülmaarri, Hasan Sabah, Zimahşerî, Cüneydibağdadî, Mev-lana v. s. gibi şahsiyetler, rahip Jan Me-lyenin fikrinde oldukları halde, sarıh bir şekilde kanaatlerini neşredememişlerdir. İmalî ve dinin zahirî şekline sun'î bir kut-siyet veren esrarlı fikirleri dağıtmışlardır. Neticede de gayretleri boşa gitmiştir. Bir fikrin yerleşmesi için müspet bir halde bu-lunması ve istihlâf edeceği ideyi kendç mantığıle ezmesi icap eder. Şarkta hi

kimse bunu yapamamıştır. Çünkü şark zihniyeti umumî bir uluhiyet fikrine sap-lanmış ve bu saplanış, içtimai hayatta an'ane teşkil edecek kadar kökleşmiştir. Avrupa, Roma devrinde tabii şekilde bir an'aneye malikti. Fakat hiristiyanlık mu-vakkaten bu zihniyeti hareketsiz bırakmış-tı. Lâkin garbın inkılâp devrinde istinat edilecek eski bir an'anenin kıymet hükü-mleri bulundu. İnkılâpçılar mistizme düş-man oldular. İçtimai elemanı bulunan hareketleri yapmağa başladılar. Takip et-tikleri üsulse, fikrin, tatbik sahası bulması ve ameli bir şekilde ortaya atılmasıydı. Rahip Jan Melye de hiristiyan dinini redd-ederek din uluhiyet düşüncesini silmek için uğraşmıştır. (Aklîselim) bu telâkkinin

eseridir. Bilmüna-sebe söyleyelim, ki «Aklîselim» i mü-talaa edenler yine Dr. Abdullah Cev-det B. ın olan «Rahip Melyenin vasiyetnamesi» ün-vanlı eseri de oku-malıdır.

YÜKSEK SÜKUT

Sü'udum kâ'inati raze yüksek bir sükut oldu:
Dokunma, arse düşmüş, ruhuma mecruh bir kus, dur.
Dili hayretde inler, nutka gelmez dâstanlardır
O sivenler ki şimdi sine'i udumda susmuş, dur.

AB. DJ.

Memleketimizin aynı tarzdaki kitaplara ihtiyacı büyüktür. «Aklîselim» eski olmakla beraber, gayeye vüsul noktasınan fevkaladedir.

Dr Abdullah Cevdet B. 25 seneden-beri bu isabetli usulle çalışmıştır. Cemi-yetin maveraya değil, nefsine istinat itmesi prensipini Türkiyede neşretmiştir. İnkılâpçı bir neslin harekete gelmesine yardım et-miştir. Böyle bir şahsiyetin bu son ter-cemesi ise, aynı fikrin kesif halk taba-kaları arasında yerleşmesine ve rahip Jan Melyenin garpta tahakkuk ettirdiği selim aklın Türkiyede de teessüsüne yegâne bir kevserdir!

SABİH İZZET